

Despre un *Egris* care nu-i Igrîș, ci Ezerîș

• sau cum a apărut planul unui *Schanz* drept fortificație medievală la Igrîș

Sorin Fortîu*

În urma tratatului de la Karlowitz¹ s-a constituit² o comisie mixtă de trasare a noii granițe otomano-habsburgice (~850 de km), care se întindea de la Marea Adriatică și până în estul Banatului³.

Activitatea comisiei, care trebuia să termine treaba în doar două luni⁴, a început pe 22.03.1699⁵ și s-a încheiat pe 5.03.1701 (la *Bistra*⁶, în Banat)⁷. În tot acest timp, Luigi Ferdinando, conte MARSIGLI a fost reprezentantul imperial⁸ în această *Commissione limitanea*. Cu această ocazie el a adunat o arhivă de peste 2000 de pagini⁹, care se află și ea, alături de restul manuscriselor marsigliene, în Biblioteca Universitaria di Bologna, IT¹⁰. Volumul nr. 21 al fondului Marsigli conține *Planurile fortificațiilor care, în conformitate cu tratatul de pace de la Karlowitz, au fost distruse sau trebuie distruse și abandonate; pe care respectivele rapoarte [trimise la Wien¹¹] le vor clarifica în detaliu¹²*. Au supraviețuit 66 de planuri¹³, a 47 de locații distincte¹⁴, realizate în acuarelă, majoritatea având dimensiunea de 32 × 45 cm. Printre acestea se găsesc și planurile fortificațiilor de la *Betskerek/Zrenjanin*, *Szeged*, *Csanád/Cenad*, *Arat/Arad*, *Lippa/Lipova*, *Vepries*¹⁵, *Facset/Făget*, *Lugos/Lugoj*, *Zsi-*

Publicat în revista *Morisena* (ISSN(–L) 2501-1359), Anul I, Nr. 2/2016, pp. 1–9, on-line http://www.cenad.ro/sites/default/files/interior_morisena_nr_2_2016_final.pdf (30.06.2016).

* sorinfortiu@gmail.com, <http://www.banat.ro/academica.htm>

¹ imperiul otoman a semnat aici separate înțelegeri cu Casa de Habsburg (16/26.01.; cele două date se referă la calendarul iulian/gregorian sau stil vechi/stil nou), *Serenissima Republică* (–), Polonia (16/26.01.) și Rusia (14/24.01.). Ambasadorul venețian nu a semnat la Karlowitz tratatul de pace.

² conform articolului XVIII al tratatului de pace de la Karlowitz (26.01.1699) semnat între împăratul Leopold I de Habsburg și sultanul Mustafa al II-lea.

³ Prevederile primului articol din tratatul de la Karlowitz (26.01.1699) stipulau ca delimitarea graniței comune să se realizeze până în Podolia. În fapt, trasarea graniței între Transilvania habsburgică și Moldova / Valahia nu a mai avut loc (*vide infra*).

⁴ *dacă se poate chiar mai repede* (Art. XVIII)!

⁵ *ziua echinoxului* (Art. XVIII). Activitatea efectivă de teren a început la 1 mai 1699, cu plecarea din Slankamen.

⁶ sau *Pistra* a fost numele taberei militare imperiale (*Campo Cesareo*) / *Castris* de la confluența râului Bistra cu râul Timiș unde Marsigli a iernat în 1700–01.

⁷ Stoye, 1994, pp. 178–213.

⁸ *Commissario Cesareo* / *Commissarius Plenipotentarius* (l.l.); *kaiselichen Grenzscheidungskommissär* (l.g.).

⁹ Stoye, 1994, p. 180, 181.

¹⁰ *Fondo Marsili, Codice 1044, Ms n. 1 – 146*. Pentru o descriere completă a tuturor manuscriselor marsigliene *vide* Frati, 1928.

¹¹ 4000 de pagini de rapoarte scrise de Marsigli se găsesc la Kriegsarchiv, Wien (Deák, 2005, p. [21], nota 67).

¹² *Ichnographia fortalitorum limitaneorum, quae, vigore pacis Karlovitzensis, plurimam partem sunt destructa aut evacuata; uti quidem relationes huc spectantes clarius docent*. Notandum: in omnibus scalis orgyiae intelliguntur.

¹³ la care se adaugă un număr de alte 18 locații despre care aflăm doar dintr-o listă realizată de Johann Christoph MÜLLER, existentă în acest volum 21 (Deák, 2005, p. [26]), dar neamintită de VERESS Endre (Veress, 1906, p. 9). DEÁK Antal András menționează 78 de schițe distincte (Deák, 2005, p. [26]).

¹⁴ Veress, 1906, p. 9.

¹⁵ *Vepries* și *Vepries* pe *Mappa Geographico Limitanea** (*vide* și *Sectio XXX, XXXI*); aici localitatea este la est de *Hasaseu* / *Ususău*, *Spin pag[us/i]. ol[im].*, *Gilmek* / *Chelmac(?)* și la vest de *Bilatintz* / *Belotinț*, *Sorla pag[us/i]. ol[im].*, pe malul bănățean al râului Mureș. Probabil este vorba de ruinele fortificației medievale (sec. XV–XVII), care se află la 600 m NE de satul Chelmac, jud. Arad (Chelmac-Cetate, Cod RAN 10480.01).

* *Mappa Geographico Limitanea \ in qua \ Imperiorum Cæsarei et Ottomanici Confinia \ in almæ pacis Carlovitzensis Congressu Decreta \ et a Duobus Utriusque Imperi Commissariis Intituta Solenni Expeditione \ Partium naturaliter Per*

dóvár/Jdioara, Karánsebes, Egris, Bogcsán/Bocșa, Mehádia și Versetz/Vârșeț. Acestea sunt schițele (*impurum*¹⁶) pe baza cărora s-au realizat variantele finale¹⁷, care au însoțit detaliatele rapoarte periodice trimise la Wien de către L. F. Marsigli.

În 1906, datele înscrise pe trei planuri¹⁸ l-au făcut pe VERESS Endre să considere că toate desenele din volumul 21 au fost realizate, pe baza unor măsurători exacte, de către Marsigli și inginerii imperiali în toamna anului 1697¹⁹. În fapt, desenele fortificațiilor bănățene nu aveau cum să fi fost realizate de către Marsigli în acel an deoarece acesta a efectuat atunci doar o scurtă incursiune în colțul cel mai de sud-vest al regiunii bănățene. În luna mai 1697, la solicitarea *Hofkriegsrat*, Marsigli a făcut o recunoaștere a citadelei de la Beograd acompaniat de 300 de călăreți și 300 de husari sârbi. Plecând de la Szeged, și deplasându-se pe malul drept al Tisei, trece râul la Titel și coboară pe malul bănățean al râului și al Dunării până în momentul în care a putut vedea Beograd peste fluviu. După o noapte petrecută în mlaștini, trupa comandată de Marsigli s-a întors în Ungaria tot prin Titel²⁰. În rest, Marsigli nu a părăsit Wien de la sfârșitul anului 1696 și până în toamna lui 1698²¹.

Apoi, fiecare dintre cele 12 fortificații bănățene²² din volumul 21 are, în fapt, două planuri; unul *înainte*²³ și altul *după*²⁴ demantelare. Problema demantelării fortificațiilor bănățene²⁵ a apărut doar prin prevederile tratatului de la Karlowitz²⁶, dintre împăratul Leopold I și sultanul Mustafa al II-lea, semnat

Montes Flumina et Fluvios Partium artificialiter erectis suo loco terrae lapidumve cumulis \ Stabilita atque statuta \ exceptis iisque Transylvaniam Valachia et Moldavia distingunt \ Iam antea notis et in antiquo suo Statu Permanentibus \ Generali delineatione exhibentur \ in subsequentium sectionum mappis topographicis \ quibus heic lineolae transversales iisque interpositi numeri \ Correspondent multo specialissime representanda::; hărți manuscris color, 41 folio, două 104 × 49 cm, restul 49 × 62 cm (doar *Sectio XIX* este mai mică; două folio cu *Signa limitanea ad vivum delineata ...* pentru *Mappa prior.* și *Mappa altera.*), [1:500000 (*Mappa prior.*, *Mappa altera.*); 1:37500 (*Scala unius Hora*)], Norinbergæ. (i.e. Nürnberg -n.m.), [1703]; disponibile la Österreichisches Staatsarchiv, Wien, Kriegsarchiv, Kartensammlung B IX c 634 (album) și în copie la *Hadtörténeti Intézet és Múzeum*, Budapest, HU, Fondul B IX Ausztria–Magyarország • B IX c szaktudományos térképek (XVIII. századtól 1918-ig), Cota B IX c 634.

¹⁶ Deák, 2005, p. [2].

¹⁷ Unfortunately, we have only found the rough draft of this in Bologna. Certainly the carefully drafted final version went to Vienna, but our search in the Map Library of the Military Archives was in vain, despite fact that we were allowed to search through the albums that were of a similar size and function accompanied by the director of archives. (Deák, 2005, p. [26]).

¹⁸ Magoley / Maglaj, BA (*Campement de 30 Octobre 1697*), Visoka (& Hann -n.m.) / Visoko și Kakanj, BA (25–26.10.1697), Seralja / Sarajevo, BA (23–24.10.1697) (Veress, 1906, p. 9).

¹⁹ *E rajzokat Marsigli tabornok es mernoki kara keszite pontos felvetelek alapjan 1697 őszen, mielött a varakat az 1699-iki karloczai bekekotes ertelmeben leromboltak, vagy hasznalhatatlanna tettek* (Veress, 1906, p. 9).

²⁰ Stoye, 1994, p. 140.

²¹ From the end of 1696 until the autumn of 1698, aside from one brief military mission to southern Hungary, Marsigli spent his time in or near Vienna (Stoye, 1994, p. 145).

²² Betskerek/Zrenjanin, Csanád/Cenad, Lippa/Lipova, Vepries, Facset/Făget, Lugos/Lugoj, Zsidóvár/Jdioara, Karánsebes, Egris, Bogcsán/Bocșa, Mehádia și Versetz/Vârșeț.

²³ Lipova are chiar două reprezentări ale situației *ante*, probabil realizate în momente diferite.

²⁴ un exemplu de cum arată un astfel de plan al unei cetăți demantelate este oferit de către Liviu Groza prin cazul Mehădiei (Groza, 1998, p. 46, *Fig. nr. 11: Cetatea Mehădiei demolată*) (Fig. 1).

²⁵ din păcate, în istoriografia bănățeană și românească nu există un studiu dedicat acestei probleme.

²⁶ din păcate, în istoriografia română nu există o traducere/editare acceptabilă a întregului tratat; de aceea, trebuie încă se ne mulțumim cu ce avem la îndemână (*vide* Guboglu, 1974, pp. 502–503*; pentru întregul tratat, Groza, 1998, pp. 112–120).

* dacă traducerea efectuată de Mihail Guboglu – ... tot ce se găsește pe pământul Timișoarei, mărginită cu malurile de dincoace ale apelor Mureș și Tisa, de azi încolo să **nu** (sb.m.) fie dărîmat de zisul cezar ... – este corectă**, trebuie să ne întrebăm dacă nu cumva varianta otomană a tratatului avea alte prevederi față de varianta latină a acestuia?

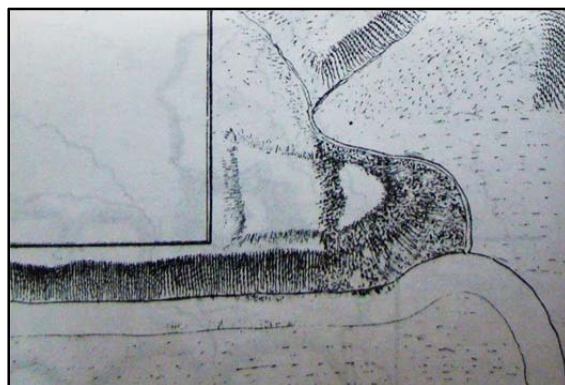

Fig. 1. Cetatea Mehadia demolata²⁴

pe 26.01.1699. În *Articulus secundus*²⁷ al acestuia se prevedea expres și distrugerea de către imperiali a fortificațiilor de la Caransebeș, Lugoj, Lipova, Cenad, Novi Kneževac²⁸, Bečeș, Zrenjanin și Žabalj. De asemenea, și alte locuri (*alius similis locum*) fortificate *intra ripas fluminum Marusii & Tibisci in Temisvariensibus Territoriis* (i.e. în Banatul istoric) urmau să fie demolate și niciodată refăcute (*reædificari non possint*)²⁹. Veress indică faptul că există două seturi de planuri pentru fiecare fortificație bănățeană³⁰ dar nu realizează³¹ ilogica situație în care se plasează prin datarea 1697. Văleatul hazardat a lui VERESS Endre a fost preluat necritic de către Gheorghe SEBESTYÉN în 1984³², iar de la el s-a lăsat în istoriografia română³³ și maghiară³⁴. Dar arhitectul nostru autor a mai făcut un pas discutabil; a postulat că locația *Egris* este *Igrış*³⁵ (jud. Timiș), fără a și argumenta această

** este preluată necritic în Dudaș *et alii*, 2004, pp. 104–105 (fără a se cita sursa textului și traducătorul); Hațegan, 2005, pp. 279–280 (cu indicarea sursei).

²⁷ *Quæ verò intra prædictos limites sita sunt loca, nempè Caransebes, Lugas, Lippa, Csanad, Kis Canisia, Betsche, Betskerek, & Sablia citerius, & intra præconstitutos ante præsens bellum limites antiquos Transylvaniæ, ac secundum prædeklaratam rationem intra ripas fluminum Marusii & Tibisci in Temisvariensibus Territoriis qualiscunque alius similis locum reperiatnr (sic!), eâ conditione destruantur, per Cæsareos, ut vi pactorum amplius reædificari non possint. Et prædicta Regio Temisvariensis omninò libera relinquatur; & imposterum neque in dictis hisce locis, neque propè ripas fluviorum Marusii atque Tibisci alia vel majora, vel minora loca, quæ possint speciem fortificationis exhibere, exstruantur (Instrumentum Pacis, ..., broșură tipărită în limba latină în *Civitate Nostra Viennensi* și datată die decimâ sestâ Mensis Februarii, Anno millesimo sexcentesimo nonagesimo nono (i.e. 16.02.1699 -n.m.; HKA, 27, cadrele 165–152).*

²⁸ *Kis Canisia* nu este Kanjiža, RS (i.e. Stara Kanjiža / Kanizsa / Magyarkanizsa) de pe malul drept al Tiszei ci *Küciük-Kanizse* (l.tr.) / *Klein Kanisa* de pe malul bănățean al râului.

²⁹ ... what other Place foever be found, ..., between the Banks of the Marofche and the Teysse, in the Territorys of Temeswaer, shall be demolish'd by the Imperialists, on this Condition that they shall never be rebuilt by virtue of any other Treaty. And the said Country of Temwawaer shall be left altogether free; and no other Places, either greater or lesss, which have the appearance of a Fortification, shall hereafter be built, either in the said Places, or near the Banks of the Marosche and the Teysse (Whatley, 1732, p. 292).

Articolul doi mai prevedea și interdicția de ridica noi fortificații în regiunea bănățeană în următorii 25 de ani.

³⁰ Veress, 1906, p. 9; de exemplu, 47. *Egris* 48. *Ugyanaz lerombolva (aceeași demolată -tr.m.)*.

Reproduceri ale acestor planuri pot fi achiziționate contra cost de la Biblioteca Universitaria di Bologna, IT. Separat trebuie plătit și dreptul de-a publica imaginile cumpărate.

³¹ păcat în care cad și cei care l-au preluat necritic!

³² Sebestyén, 1984.

³³ Printre alții, Luminița MUNTEANU-DUMITRIU (Munteanu-Dumitriu, 1988), Florea JEBELEAN (Jebelean, 2009).

³⁴ prin Adrian A. RUSU (Rusu, 2000); pe filiera Veress la KISARI BALLA György (2005).

³⁵ referitor la mănăstirea cistercienilor din Igrış *vide* Rusu, 2000b, pp. 153–154; Mórë Heitel, 2010, pp. 49–61 (*Igrış*), 211–220.

opțiune³⁶, care s-a împrăștiat și ea prin istoriografie³⁷. Sebestyén a publicat și harta *Egris*-ului de dinaintea de distrugerea fortificației (Fig. 2). Din păcate, a folosit pentru aceasta o reproducere după un microfilm³⁸ alb-negru, care nu este de cea mai bună calitate³⁹. La aceasta s-au adăugat precarele mijloace tehnice existente în tiparul românesc în ultimul deceniu comunist, astfel încât reproducerea din revistă lasă de dorit⁴⁰.

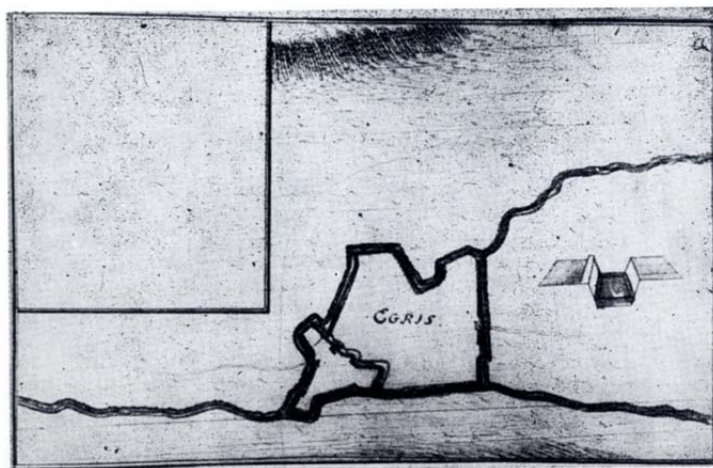

Fig. 2. *Egris* – Gheorghe SEBESTYÉN, 1984

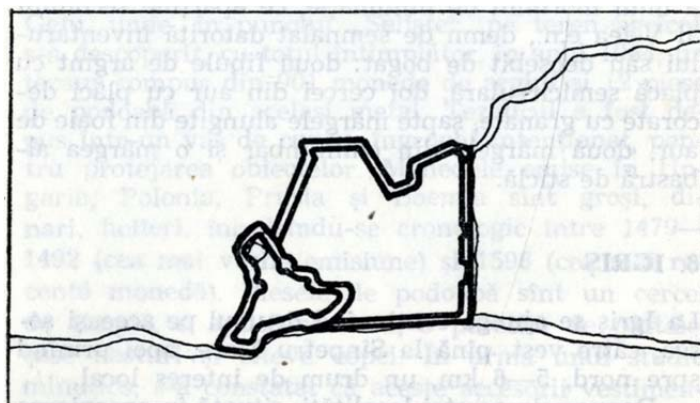

Fig. 3. *Egris* – Luminița MUNTEANU-DUMITRIU, 1988⁴²

În 1988, probabil nemulțumită de calitatea reproducerii, Luminița MUNTEANU-DUMITRIU, "curăță"

³⁶ personală? (Sebestyén, 1984, p. 46 (plan), 48). Prin cele doar 6 rânduri de text, Igrîșului i se alocă cel mai puțin spațiu în cadrul studiului; o analiză superficială a lui Gh. Sebestyén, care a luat în considerare doar posibilitatea lingvistică *E* (l.m.) → *I* (l.r.) și *S* (l.m.) ≡ *Ș* (l.r.).

³⁷ Printre alții Luminița MUNTEANU-DUMITRIU (Munteanu-Dumitriu, 1988); Adrian A. RUSU, 2000*; Florea JEBELEAN (Jebelean, 2009); on-line <http://www.medievistica.ro/biserici/obiective/igris/index.html> (accesat 12.02.2016).

* *Egres* (*Agris* -sic! *Igrîș* -n.m.)**: *A települést, ahol az egyik legkorábbi cisztercita kolostort alapították, valószínűleg a 16. században megerősítették. Ezt azonban csak Marsigli rajzából ismerjük.*⁸⁷

⁸⁷ Sebestyén 1984. (11. jegyzetben i. m.) p. 46., 48. (Rusu, 2000).

** vide și nota 68.

³⁸ Direcția Generală a Arhivelor Statului (azi, Arhivele naționale ale României -n.m.), București, Fond Italia, rola 39, clișeele 616–637; conținutul microfilmului* i-a fost semnalat de către Costin FENEȘAN (Sebestyén, 1984, p. 41, nota 1).

* doar atât?

³⁹ pe microfilm au apărut dungii, care sunt vizibile pe reproducerea Sebestyén, datorită frecării mecanice existente în momentul folosirii aparatelor de redat existente în arhivele românești, aparate care sunt antediluviene.

Toate planurile fortificațiilor bănățene *ante* demantelare au fost reproduse color la o calitate acceptabilă de către KISARI BALLA György în anul 2005 (Kisari Balla, 2005, pp. 184–188 / 298–304).

⁴⁰ chiar dacă hârtia a fost dintre cele mai bune.

imaginea⁴¹ *Egris*-ului pe care o publică drept *Igrış* în cartea *Itinerare arheologice bănățene*⁴² (Fig. 3), oferind drept sursă a acesteia articolul lui Gh. Sebestyén⁴³. În fapt, prin acțiunea de "curățare", Luminița MUNTEANU-DUMITRIU pervertește harta *Egris*-ului deoarece elimină din ea câteva elemente existente în desenul original și adaugă altele inexistente. Astfel, dispar cartușul gol, secțiunea prin șanțul fortificației și drumul de-a lungul apei din josul planului și apare o incintă pătrată în colțul de sus al incintei mici precum și ce pare a fi o nouă poartă sub cea existentă în dreapta fortificației. Fiind realizat în culoarea galbenă, care a pălit de-a lungul timpului și pe originalul planului (Fig. 11), drumul care străbate fortificația nu este destul de clar pe reproducerea lui Gheorghe SEBESTYÉN și dispare cu totul la Luminița MUNTEANU-DUMITRIU.

Această imagine coruptă a Luminiței MUNTEANU-DUMITRIU este preluată apoi, prin copiere, de către Florea JEBELEAN (2009)⁴⁴ și s-a infiltrat deja în spațiul virtual⁴⁵.

Gheorghe SEBESTYÉN considera că *Fortificațiile reprezentate [la Egris] se compun dintr-un val de pământ și un șanț, care înconjură o dublă cetate*⁴⁶ *cu câte un acces, peste pod. Tipologic, ambele par a data din secolul al XVI-lea*⁴⁷. Ce nu a văzut el pe microfilm este faptul că și incinta mică este înconjurată și pe latura sa de "NE" de un șanț cu apă și că, de fapt, sunt trei poduri (Fig. 11, 14).

Dacă acceptăm, și de ce nu am face-o?, definiția pentru *cetate* ca fiind *un spațiu restrâns, protejat de fortificații*⁴⁸, *propriu Evului Mediu și epocii premoderne*⁴⁹, într-adevăr, la *Egris* avem de-a face cu o *cetate*. Dar mănăstirea de la *Igrış* era ca o *munito castro*⁵⁰, care a fost asediată cu *multe mașini de război (multis machinis)* de către mongoli în anul 1241, ne spune prelatul Rogerius în cântecul său de jale. Și nici urmă de *zid de piatră* pe planul original⁵¹ al *Egrisului*!

Realizată în 1721, harta *Mappa Von den Csanader District*⁵² ne indică faptul că, din punct de vedere geografic, fortificația *Egris* este imposibil să fi fost localizată la *Igrış* deoarece aici nu există cele două ape⁵³ care apar pe planul retransamentului (Fig. 11, 14). Aranca curge mai la sud de *Igrış* (Fig. 4) iar "afluenții" acesteia, care izvoresc din *Aranka palus* (Fig. 6), sunt perpendiculari pe cursul Mureșului

⁴¹ o redesenează?!

⁴² Munteanu-Dumitriu, 1988, p. 40, Fig. 6. Planul cetății *Igrış* (sic!), după desenul lui Marsigli, din 1697.

⁴³ BMIA, 53, 1984, 1 (Ibidem).

⁴⁴ Jebelean, 2009, p. 13: Foto nr. 6. Planul cetății *Igrış*, după desenul lui Marsigli din anul 1697. (Luminița Munteanu-Dumitriu, *Itinerare arheologice bănățene*, pag. 40).

⁴⁵ <http://www.medievistica.ro/biserici/obiective/igris/index.html> (accesat 12.02.2016).

⁴⁶ ..., unde se află și o *cetate* (sb.m.), semnalată de Marsigli, la 1697, ... (Munteanu-Dumitriu, 1988, p. 39).

⁴⁷ Sebestyén, 1984, p. 48.

⁴⁸ iar un *șanț cu val* este o fortificație.

⁴⁹ Rusu, 2005, p. 61.

⁵⁰ *fortăreață întărită* (Popa-Lisseanu, 1935, p. 91); *întărită „ca o cetate”* (Rusu, 2005, p.563). Traducerea nu este destul de fină deoarece *munito* implică și *zid*.

⁵¹ doar în planul Luminiței MUNTEANU-DUMITRIU (Fig. 3) îl avem din belșug!

⁵² *Mappa \ Von den \ Csanader \ District. \ Worinen Alle bewohnte Dorffschafften, Sambt denen Prædien, flüssen, \ Morasten und Waldungen enthalten, nach Vorgenommener Geome=trischer accurater abmessung im Jahr 1721. [Legenda:] bewohnte dörffer, / Unbewohnte dörffer / Districts granitz \ Mastab von 6000. Geometrischen Schritt oder Zweÿen Stunden;* hartă manuscris, copie color, 75 × 55 cm, [1:126000], disponibilă la *Hadtörténeti Intézet és Múzeum*, Budapest, HU, Fondul B IX Ausztria–Magyarország • B IX c szaktudományos térképek (XVIII. századtól 1918-ig), cota B IX a 619.

⁵³ se poate specula asupra existenței unei albiei antropice dar astfel doar certificăm existența unei prea bogate imaginații.

fără să-l atingă și curg spre SV. A presupune o fortificare a (întregii?) localității⁵⁴ în prima jumătate a sec. XVI⁵⁵, care să fi supraviețuit până la sfârșitul sec. XVII, este nerealist. Ea nu apare pe niciuna dintre cele patru hărți relevante realizate la sfârșitul sec. XVII–începutul sec. XVIII⁵⁶.

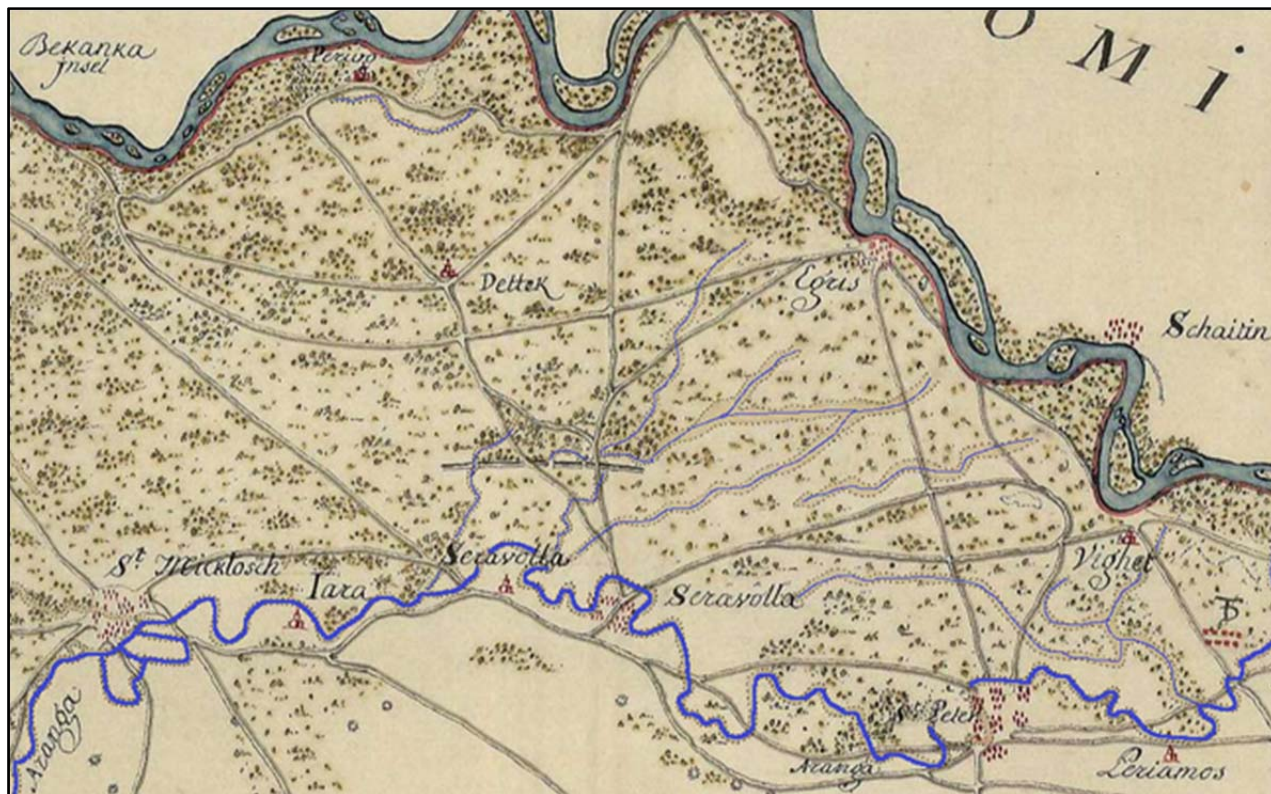

Fig. 4. *Mappa Von den Csanader District*, 1721 (prelucrat)

Putem respinge speculația că mănăstirea călugărilor cistercieni de la Igrîș s-ar fi aflat pe una dintre insulele formate de Mureș, care sunt clare atât pe *Mappa Von den Csanader District* (1721) cât și pe *Josephinische Landaufnahme*⁵⁷ (1769–'72)⁵⁸ (Fig. 5), deoarece indiciile pe care le avem în acest moment⁵⁹ indică o altă locație (Fig. 5, cu roșu).

⁵⁴ A [Egres (i.e. Igrîș -n.m.)] települést, ..., valószínűleg a 16. században megerősítették (Rusu, 2000).

⁵⁵ Mănăstirea este desființată la începutul sec. XVI (ultima menționare 1501/'14). Din 1541 pare că adăpostește oștenii lui Petru Petrovici de Suraklin, comite de Timiș și căpitan general al părților inferioare ale regatului ungar. În 1551, zona este cucerită de otomani iar mănăstirea dărâmată (Rusu, 2000b, p. 153; Mór Heitel, 2010, p. 49 și nota 3). În defterul din 1557 și cel din '58 satul Igrîș este menționat cu doar 4 case iar în cele din 1559 și '61 apare ca sat pustiit (Borovszky, 1897, p. 162). În anul 1567 localitatea Egris (Igrîș) era locuită de 8 familii (32 de suflete) iar în 1579 de 13 familii (45 membri) (Káldy-Nagy, 2000, pp. 49–50). La 15.03.1582 apar aici doar doi ciobani cu 368 de oi. Pe *Mappa Geographico Limitanea* (1703) apare drept *loca deserta* (Fig. 7) și *loca destructa* (Fig. 8). În 1717, Igrîș este un *nyomorúságos kis falu*, care apare cu 4 case (Borovszky, 1897, p. 163).

⁵⁶ *Mappa della Transilvania*, Visconti (1699); *Mappa Geographico Limitanea și Sectio XXXIII*, Marsigli–Müller (1703); *Mappa Von den Csanader District* (1721).

⁵⁷ Sectio 15: *Csannader und Temeswarer District gegend bey Egrisch und Nagj=Falu, längst dem Marosch Flus.*; Sectio 10: *Csannader District gegend längst dem Marosch=Flus, ohnweit Eggerisch.*

Igrîș apare drept *Eggerisch* (Sectio 10) și *Egrisch* (Sectio 15).

⁵⁸ sau *Erste Landesaufnahme / Prima ridicare topografică* (1760–'85), este primul proiect unitar de ridicare topografică realizat în întreg *Erbländerul* Casei de Habsburg.

⁵⁹ așteptăm publicarea clarificatoarelor cercetărilor arheologice noninvazive desfășurate la Igrîș în anul 2013 de către Pázmány Péter Katolikus Egyetem din Budapesta și Muzeul Banatului.

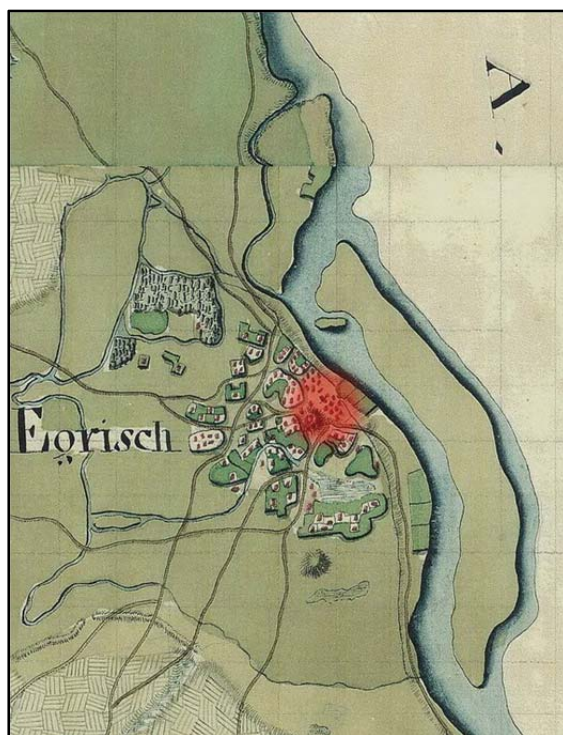

Fig. 5. *Josephinische Landaufnahme* (Sectio 15 și 10 -prelucrat)

În limba maghiară, astăzi, Igrîș are drept echivalent **Egres**. Dar acest fapt nu înseamnă nimic; chiar dacă pe *Mappa della Transilvania*, realizată de Giovanni Morando VISCONTI în 1699⁶⁰ (Fig. 6), Igrîș apare drept *Egres*, pe *Mappa Geographico Limitanea*⁶¹, realizată de Luigi Ferdinando MARSIGLI și Johann Christoph MÜLLER⁶² după încheierea activității comisiei de trasare a graniței otomano-habsburgice, apare **Egrîs** (Fig. 7). Pe *Sectio XXXIII*⁶³, care acompaniază această ultimă hartă, nu există decât notația **Egrîs, templi rudera** (ruinele bisericii⁶⁴ [din] Igrîș -tr.m.) (Fig. 8). În cazul altor fortificații, care au fost demantelate, apare notația *ex pacto pacis* [*Carlovitzensis*] *destructa*⁶⁵.

⁶⁰ *Mappa della, \ Transilvania, \ e Prouintie contigue nella quale si vedano \ li Confini dell' Ongaria, e li Campam^{ti}: fatti \ dall' Armate Cesaree in queste ultime guer,e \ dedicata all' Aug[us]^{ta}: Regia Maestà \ di Gioseppo Primo, Re de \ Romani, e d'Ongaria \ da \ Gio[vanni]: Morando Visconti, sup[re]^{mo}: \ Ingegniere per S[ua] M[ajestatis] Ces[area]: \ in Transilvania \ In Hermanstadt (i.e. Sibiu -n.m.), A[n]^{no}: 1699 (în cartuș); Gio[vanni]: M[oran]:^{do} V[iscon]^{ti} Inuen.; Stephang Welzer de Corona fecit.; Johann Conrad Predtschneider de Norimberga sculpsit in Cibinio (în legendă); hartă, 116 × 98,5 cm, [~1:550000], disponibilă la *Hadtörténeti Intézet és Múzeum*, Budapest • B IX Ausztria–Magyarország • B IX a politikai, közigazgatási térképek (XVI. századtól 1918-ig), cota B IX a 487/15.*

⁶¹ harta nu este datată dar cartografii maghiari presupun că a fost realizată în anul 1702 sau 1702–'03 ori 1703 (Deák, 2005, pp. [23–24]) în timp ce cei bănățeni propun un interval mai larg (1701–'06). După cum a demonstrat DEÁK Antal András, hărțile au fost realizate la începutul anului 1703 (într-o scrisoare din 12.05.1703 Müller îl anunță pe Marsigli că le-a terminat).

⁶² tot *Egrîs* apare și pe harta regatului Ungariei realizată de Johann Christoph MÜLLER și publicată la Wien în anul 1709 (*Augustissimo Romanor[um]. Imperatori \ Iosepho I. \ Hungariae Regi Invictissimo \ Mappam hanc \ Regni Hungariae \ propitiis elementis fertilissimi \ cum adjacentibus regnis et provinciis \ nova et accuratiori forma ex optimis schedis collectam. \ D. D. D. \ Eiusquem S[acræ]. Maiestatis Camera Regia Hungarica. \ A[nno]. C[risti]. M.DCC.IX (i.e. 1709 -n.m.) \ operâ J[ohann]. C[hristoph]. Mülleri S[acræ]. C[æsareæ]. M[ajestatis] Ingen[ieri]. \ I[ohann]. A[ndreas]. Pfeffel et C[hristian]. Engelbrecht sculp[sit] / [Wien].*

⁶³ *Sectio, XXXIII. \ Pars \ Confinium, \ qvæ \ Marus I fl. ripa meridional[is]: \ efficit. Din Mappa Geographico Limitanea ...*

⁶⁴ care este destul de frecvent întâlnită pe hărțile diferitelor secțiuni.

⁶⁵ de exemplu, *Csanad arx ex pacto \ Pacis destructa (Sectio XXXIV); Klein Kanisa. \ Fortalitium ex pacto \ pacis, destructum (Sectio XXXVI); Becs, \ Castellum, ex pacto \ Pacis deltotum. (sic!) (Sectio XXXVII); Turris* ex pacto pacis destructa (Sectio XXXIX)*. Faptul că pe *Harta Mappa Geographico Limitanea* (squellette -n.m.) nu apare vreo notiță ori semn distinctiv la **Egrîs** (Ezerîș) nu trebuie să determine concluzii greșite; doar pe secțiunile hărții sunt identificate for-

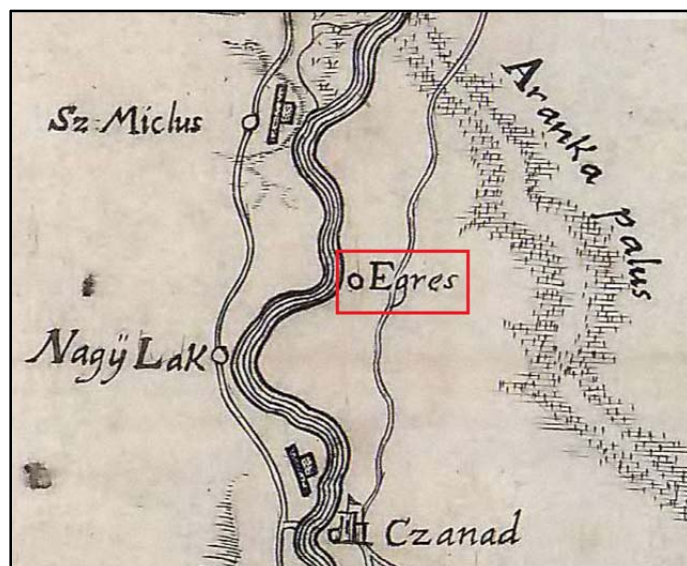

Fig. 6. Mappa della Transilvania, 1699

Fig. 7. Egris (Igrış) loca deserta pe Mappa Geographico Limitanea (squellette -n.m.), [1703]

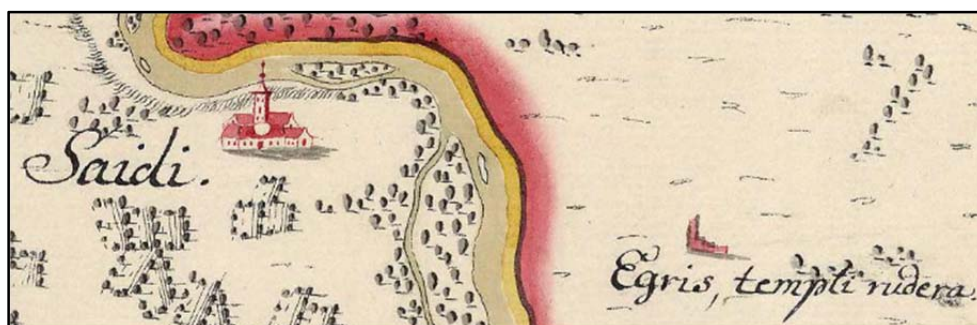

Fig. 8. Sectio XXXIII Pars Confinium ... Mappa Geographico Limitanea, [1703]

Cei care au avut curiozitatea să studieze atent harta Transilvaniei realizată de Giovanni Morando VISCONTI în anul 1699 au avut posibilitatea să constate că aceasta mai conține o locație numită **Egres**, care este localizată în zona de est a Banatului, "între" Lugos/Lugoj – Szydouar/Jdioara – Karansebes – Karacsoua/Carașova – Bokcsa/Bocșa, iar aici apare și o fortificație (Fig. 9).

tificațiile demantelate iar **Egris** (Ezeriș) nu apare pe nici care dintre secțiuni, unde este înfățișată doar regiunea la două ore distanță față de graniță (Deák, 2005, p. 18).

* pe malul bănațean al râului Tisza, vis-à-vis de Titel, RS.

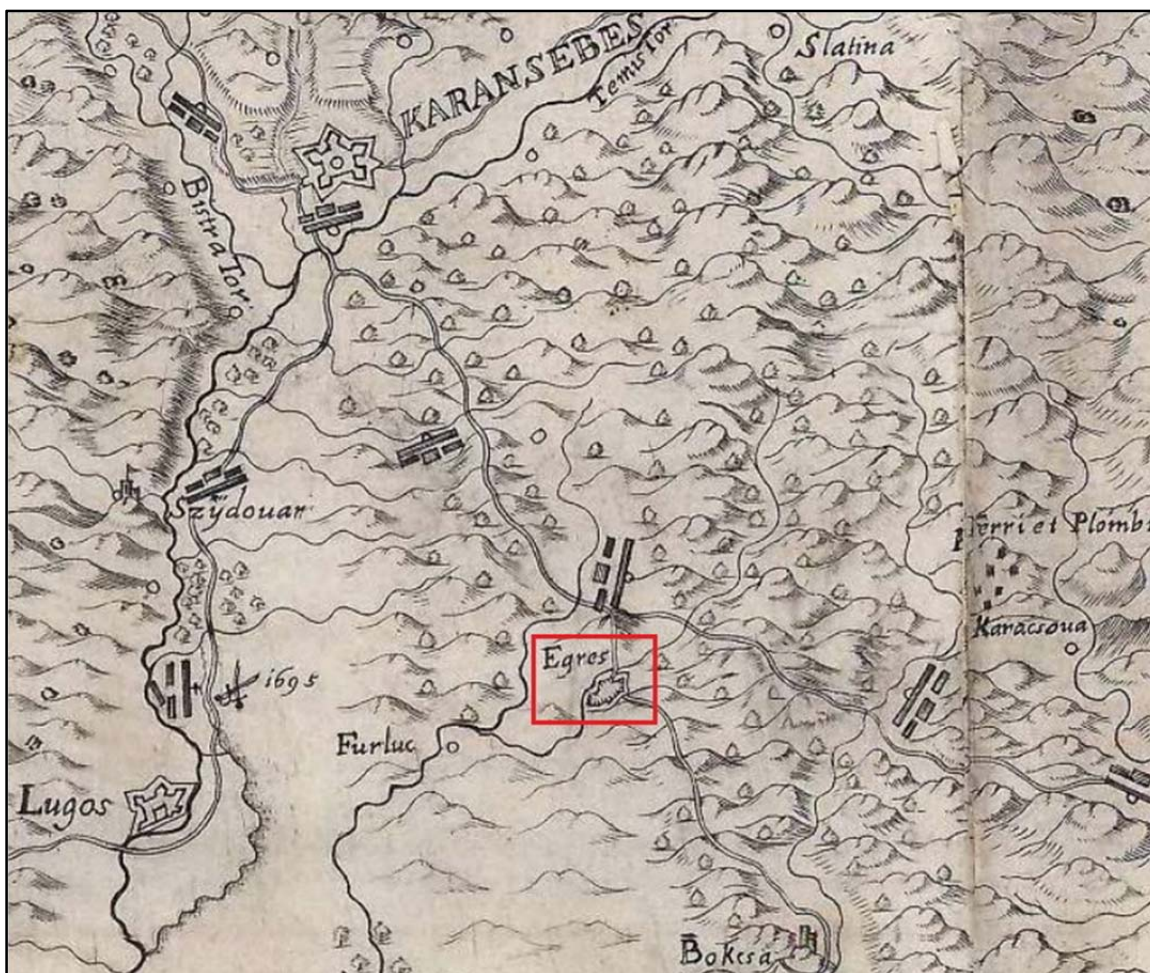

Fig. 9. G. M. Visconti, *Mappa della Transilvania ...*, 1699

Chiar și ordinea fortificațiilor supuse demantelării din volumul marsiglian⁶⁶ – Szeged, Csanád/Cenad, Arat/Arad, Lippa/Lipova, Vepries, Facset/Făget, Lugos/Lugoj, Zsidóvár/Jdioara, Karánsebes, **Egris**⁶⁷, Bogcsán/Bocșa, Mehádia, Versetz/Vârșeț – indică faptul că și Egris este în zona de est a regiunii bănățene.

Acest Egres / Egris⁶⁸ este comuna **Ezeriș** (Ezeres⁶⁹ -l.m.) din jud. Caraș-Sevrin, RO. Localitatea a fost cunoscută drept Egrus (1319), Egreus (1437), Eserisch (1761), Ezeres și Ezeris (1808)⁷⁰, Egres (1360),

⁶⁶ Veress, 1906, p. 9.

⁶⁷ Marsigli folosește forma **Egres** în documentele sale scrise în limba latină și italiană (*Relazioni*, II, p. 487, 509) dar și pe alte hărți realizate de cuplul Marsigli-Müller apare forma **Egris** (vide Kisari Balla, 2005, p. 196, 328–329: 69-70. [*Temesi* -sic! *Bánság*] / [*Banatus Temisvariensis*]; hartă manuscris, acuarelă color, 58 × 41 cm, scara [~1:700000], realizată ~1702-'03 de către J. C. Müller și L. F. Marsigli. Egris este lângă Boccsan și la "SE" de ea).

⁶⁸ Pe harta lui Visconti localitatea Hezeriș (comuna Coșteiu, jud. Timiș) ar fi apărut la "stânga" de Lugos și acolo nu este nimic înregistrat.

La începutul sec. XVIII, nu mai poate fi vorba de **Egres** (i.e. Ágris, Agriș; Dolna ve Gorna Ag'riș -l.tr.), la NE de Ferendia (jud. Timiș), care mai supraviețuia toponimic prin *V(ale)*. *Agriș* încă și în a doua jumătate a sec. XIX (vide *Franzische* și *Franzisco-Josephinische Landesaufnahme*), care este deja doar o pustă în a doua jumătate a sec. XVI (Engel, 1996, p. 51, 21, 172: [nr.] 612). Identificarea lui PÁLFFY Géza este de verificat (Pálffy, 2011, p. 194: 253. *Egres* - *Egres*, *Krassó m[egye]*. (*Agriș* (sic?) RO); vide și nota 116).

⁶⁹ în anul 2005, fără vreo argumentație, KISARI BALLA György oferă această identitate când publică planul fortificației *Egris* (Kisari Balla, 2005, p. 187/303: 40. *Ezeres* – *Egris*; (*Krassó-Szörény vm.*) / (*Ezeriș*, RO)).

⁷⁰ Vistai, I, p. 272: *Egres* 3. (cu întreaga bibliografie).

Egreus (1418)⁷¹, *Hig'iruš* (1554), *Hig'iriš* (1569), *Hecseris* (~1700)⁷², *Esseriss* (1717)⁷³, *Egeris*⁷⁴, *Egris* (1699, 1709⁷⁵, 1728⁷⁶), *Eseresch* pe *Josephinische Landesaufnahme*⁷⁷. Conform hărții lui

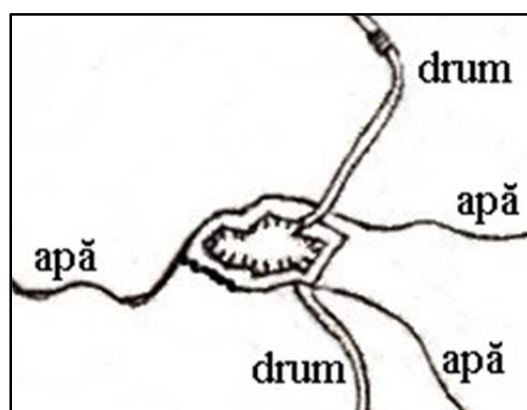

Fig. 10. G. M. Visconti, 1699 (prelucrat)

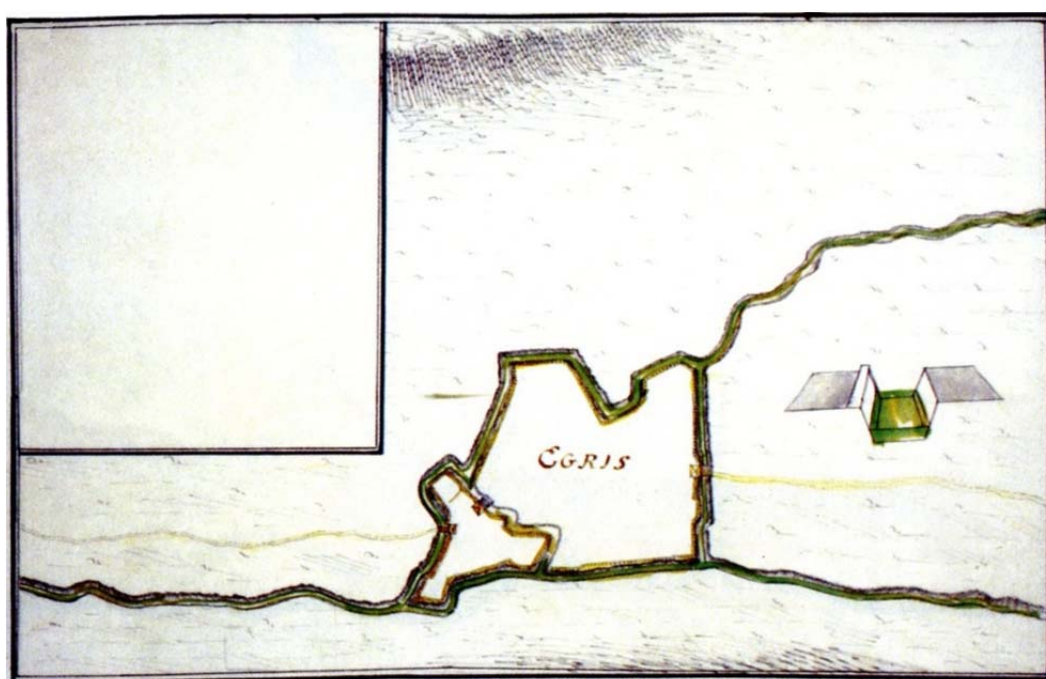

Fig. 11. *Egris* – J. Ch. Müller, 1701⁷⁸

Visconti, localitatea este pe drumul de la *Karansebes* la *Bocksa*⁷⁹ (Fig. 9). Acest drum reprezintă o problemă deoarece la Visconti el este aproape perpendicular pe cele două cursuri de apă⁸⁰, pe care

⁷¹ Ilieșiu, 2011, p. 121.

⁷² *Conscriptio Districtuum* (Binder, 1970, p. 67: *Districtus Bokcsa: Hecseris / Districtul Bocșa: Ezeriș*).

⁷³ Engel, 1996, p. 51, 63, 173: [nr.] 620: *Hegyeres (Hegyerös)*.

⁷⁴ *Mappa Von dem Werschezer District. ... Im Jahr 1718. et 1725.*

⁷⁵ harta regatului Ungariei realizată de Johann Christoph MÜLLER⁶².

⁷⁶ hărțile tip "Mercy" (1728).

⁷⁷ *Sectio 119: Werschezer District gegen beÿ Eseresch und Vassiova.*

⁷⁸ după Kisari Balla, 2005, p. 187/303: 40. *Ezeres – Egris* (hartă manuscris color, acuarelă, 39 × 25 cm, fără scară).

⁷⁹ un astfel de drum nu apare pe *Mappa \ Von dem \ Werschezer \ District. \ Worinnen alle bewohnte Dorffschaften, Sambt denen Prædien, Flussen, Morasten, Sandbergen \ gebürg und Waldungen enthalten, nach vorgenommener Geometrischer accurater abmessung. \ Im Jahr 1718. et 1725.* [Legenda:] *Bewohnte Dorffer / Ohnbewohnte Dorffer oder Prædien / Districts granitz \ Mas stab von 6000. Geometrischen Schritten, Zweyen Stunden, oder Einer Teütschen Meil*; hartă manuscris, copie color, 87 × 57,5 cm, scara [1:122000], disponibilă la *Hadtörténeti Intézet és Múzeum*, Budapest, HU, Fondul B IX Ausztria–Magyarország • B IX c szaktudományos térképek (XVIII. századtól 1918-ig), cota B IX a 668.

le și traversează (Fig. 10), în timp ce pe harta realizată de *officina Marsigli* acesta este paralel cu o apă (Fig. 11, 14). În fapt, este foarte posibil ca pe cele două hărți să nu fie reprezentat același drum⁸¹. Din punct de vedere arheologic nu este menționat mai nimic în literatura de specialitate⁸² și nici nu se face vreo menționare a vreunei fortificații medievale la Ezeriș⁸³.

La o analiză superficială pare că mai există o **altă posibilitate**; pe harta districtului Lugoj din anul 1723⁸⁴ apare *satul nelocuit sau prediul Egris* în apropiere de Lugoj (Fig. 12). Acesta este satul **Hezeriș** (comuna Coșteiu, jud. Timiș), la circa 5 km NNE de Lugoj, pe drumul care duce la satul Valea Lungă Română.

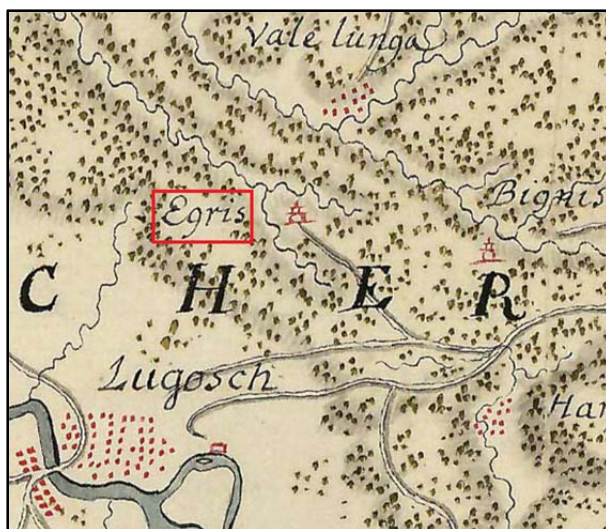

Fig. 12. *Mappa Von dem Caransebes und Lugoscher District, 1723*

Numele localității apare drept *Hegeres* (1401, 1479), *Hegyeres* (1480, 1488, 1568, 1581), *Megyeres* (1510, 1560), *Heghyerjys* (1529), *Hegherjys* (1534)⁸⁵, *Egeres* (1567)⁸⁶, *Egris* (1723, 1728⁸⁷), *Hezeresch* (*Josephinische Landaufnahme*, 1769–72). Repertoriile arheologice sunt mute referitor la această

⁸⁰ Din păcate, pe plan nu sunt menționate numele celor două cursuri de apă. Pot fi ele râulețul Tău și pârâul Crăioane? Tău, care strabate satul Ezeriș, *își are izvoarele la poalele Muntelui Semenici, deasupra comunei Târnova* (*Monografie*, 2006, p. 8). După un curs de 65 de km, râulețul Tău se varsă în râul Pogăniș.

⁸¹ *Josephinische Landaufnahme*, Sectio 119: *Werschezer-District gegend bey Eseresch und Vassiova*, ne indică la *Eseresch* (Ezeriș) o încrengătură de drumuri de vale și de plai în toate direcțiile.

⁸² CIMEC, Cod RAN 52767.01; Luca, 2010, p. 105: [nr.] 227: Ezeriș (comună, județul Caraș-Severin):

1. Vestigii preistorice.

a) În hotar, în obârșia *Văii Trestiei*, sunt amintite, fără alte precizări, patru movile de pământ.

Bibliografie: *Medeleț și Bugilan [Contribuții la problema și la repertoriul movilelor de pământ din Banat, În: Banatica*, 9] 1987, p. 130.

⁸³ Teicu, 2007; *Ibidem*, 2009; Ilieșiu, 2011, pp. 120–122.

⁸⁴ *Mappa \ Von dem \ Caransebes und Lugoscher \ District. \ Worinnen alle bewohnte und unbewohnte Dorffschafften, Flussen, Bergen, und Wäldern \ - enthalten, nach vorgenommener accurater Geometrischer abmessung, im Jahr 1723. [Legenda:] Bewohnte Dorffschafften, / ohnbewohnte Dörffer, / Districts Granitz \ Masstab von 6000 Geometrischen Schritten, oder Einer Teutschen Meilen; hartă manuscris, copie color, 86 × 63 cm, scara [1:122000 sau 1:144000?], disponibilă la *Hadtörténeti Intézet és Múzeum*, Budapest, HU, Fondul B IX Ausztria–Magyarország • B IX c szaktudományos térképek (XVIII. századtól 1918-ig), cota B IX a 626.*

⁸⁵ Pesty, 1884, p. 112 (sic! 212 -n.m.)–213.

⁸⁶ Vistai, I, p. 272: *Egres* 4. Kr 3.

⁸⁷ hartă tip Mercy (1728).

locație. Geografia locului ne arată că cele două izvoare ale pâraului Hezeriș⁸⁸ se unesc chiar la sud de actualul sat⁸⁹, și ar putea fi cele două ape care apar pe planul *Egrisului*, iar un drum⁹⁰ este indicat de harta districtuală din 1723. Dar cum aici este *Dealul Zăcătoare* (alt. max. 205,3 m) (Fig. 13), este puțin probabil ca acesta să fi fost fortificat cu șanț și este sigur că el nu poate accepta – diferența de nivel este mult prea mare pentru o intervenție antropică – porțiunile celor două (?)⁹¹ incinte fortificate prin care trece apă (Fig. 14). De asemenea, indicii directe⁹² ne îndrumă spre Ezeriș.

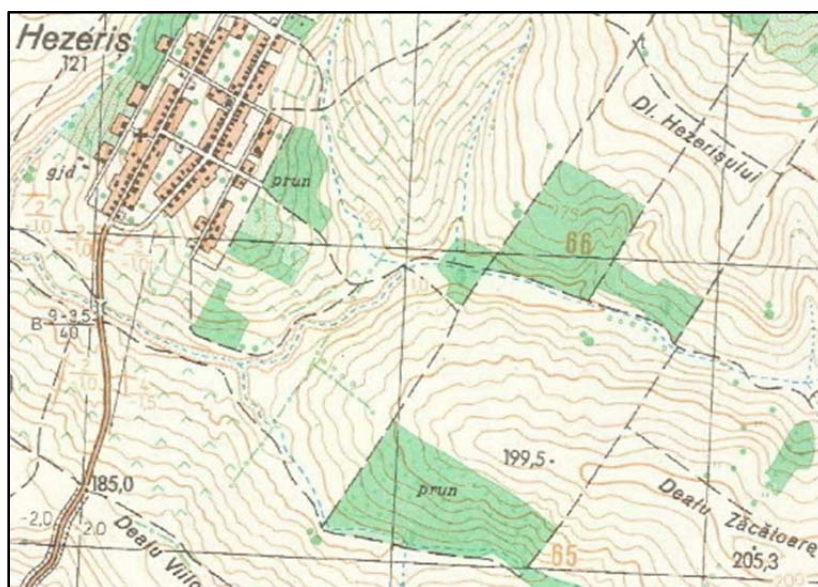

Fig. 13. *Harta Topografică a României*, scara 1:25000⁹³

În luna septembrie a anului 1700, activitatea *Commissione limitanea* ajunge în Banat⁹⁴. Aici, pe lângă fortificațiile menționate expres în tratatul de pace de la Karlowitz a fi demantelate (Caransebeș, Lugoj, Lipova, Cenad, Novi Kneževac, Bečeji, Zrenjanin), existau și alte locuri a căror retransamente urmau să fie distruse. Printre acestea se numărau întăriturile de la Făget, Jidovar, *Kimin*⁹⁵, Mehadia, *Egris*, Bocșa, Vârșeț etc.⁹⁶. Chiar dacă cei doi reprezentanți în comisia de trasare a graniței, L. F. Marsigli și *Kapuci Başı*⁹⁷ Ibrahim Effendi, semnaseră la Slankamen, pe 23.04.1699, o înțelegere-raport pre-

⁸⁸ după doar 10 km se unește cu pâraul Biniș.

⁸⁹ locația de pe harta districtuală din 1723 indică *Dealul Zăcătoare* drept vatră a satului medieval.

⁹⁰ parțial! Nu avem motive să credem că, în fapt, el nu se continua spre satul *vale lunga** chiar dacă acest lucru nu este indicat pe hartă.

* azi, Valea Lungă Română, comuna Coșteiu, jud. Timiș

⁹¹ cu siguranță prin latura din dreapta a incintei mici trecea apă.

⁹² printre care cele mai importante sunt ordinea planului în cadrul volumului marsiglian nr. 21 (între Caransebeș și Bocșa) și menționarea pe harta lui Visconti (1699) drept o fortificație care controlează drumul Bocșa–Caransebeș.

⁹³ Direcția Topografică Militară, *Harta Topografică a României*, scara 1:25000, ediția 1975(?), foile L-34-080-D-a; L-34-080-D-b; L-34-081-C-a; L-34-080-D-c; L-34-080-D-d; L-34-081-C-c.

⁹⁴ traseul lui Marsigli: Brod (18.08.1700) – Szeged – Arad (*early in September*) – trece pe malul bănațean al Mureșului – Lipova (întânire cu *Kapuci Başı* Ibrahim Effendi) – Făget – Lugoj (Stoye, 1994, pp. 202–203).

⁹⁵ *Kimin* este încă neidentificată (*Relazioni*, II, p. 509).

⁹⁶ Ciacova?

⁹⁷ într-o traducere rigidă, *Kapuci Başı* înseamnă *paznicul/gardianul șef al ușii principale a seraiului otoman*; este cel care primește însărcinări politice în interiorul imperiului otoman. În documentele lui L. F. Marsigli întâlnim formele *Capigi Bassi*, *Capigy Bassj*, *Capigi Pascia*.

liminar⁹⁸, prin care se prevedea că se va trece *fără vreo întârziere la evacuarea și distrugerea cetăților*⁹⁹, nimic nu fusese făcut încă în regiunea Banatului istoric până în luna septembrie a anului 1700. Pe 10 noiembrie¹⁰⁰, Marsigli primește noi instrucțiuni din partea împăratului Leopold I referitoare la activitatea sa în cadrul comisiei. Printre acestea se numărau și ordinele de-a începe imediat distrugerea fortificațiilor și mutarea garnizoanelor imperiale precum și de-a ignora granița Transilvaniei habsburgice cu Valahia și Moldova¹⁰¹. La data de 4 decembrie¹⁰², Marsigli, în calitate sa de *Commissario Cesareo*, ordona *Supremum Vigiliarum Magistrum Dominum Ungar*¹⁰³ [„comandante de' confini”¹⁰⁴], demantelarea¹⁰⁵ fortificațiilor de la *Faczet, Lugos, et Mehadia*¹⁰⁶. Dar, înainte de distrugerea fortificațiilor, Marsigli, împreună cu secretarul său personal, Johann Christoph MÜLLER¹⁰⁷, ridicaseră deja planurile acestora. Este Müller¹⁰⁸ cel care realizează efectiv desenele tuturor fortificațiilor din estul Banatului.

L. F. Marsigli distinge patru categorii de locații fortificate în estul Banatului¹⁰⁹; prima este reprezentată de fortificațiile cu zid (*munita*) nominalizate (*nominata*) în articolul secund al tratatului de pace de la Karlowitz (26.01.1701). A doua categorie sunt cele nenumite (*innominata*) dar fortificate cu zid, al treilea tip îl reprezintă cele nominalizate în tratat dar nefortificate cu zid (*non munita*) iar ultima varietate o reprezintă locațiile neamintite în tratat și nefortificate cu zid. Printre cele din urmă, *innominata et non munita*¹¹⁰, se află și *Egres*. L. F. Marsigli folosește termenul de *Monumentum*¹¹¹ pentru

⁹⁸ Groza, 1998, pp. 121–123.

⁹⁹ *Ibidem*, p. 122: *Articolul VII*.

¹⁰⁰ aceste hotărâri fuseseră luate la Wien pe 28.10. Pe 1.11. murea regele Spaniei, Carlos II, iar *Războiul Succesiunii Spaniole* bătea deja la poartă.

¹⁰¹ Stoye, 1994, p. 207. Aceaste decizii fuseseră luate la cel mai înalt nivel pe 28.10.1700.

¹⁰² în scrisoarea adresată lui Ungar¹⁰³ (6.03.1701) Marsigli îi amintește de intervențiile sale din 4.12.1700 și 21.01.1701* (*Relazioni*, II, p. 509; *vide infra* nota 112; Stoye, 1994, p. 210).

* pentru demantelarea Mahadie, care urma să fie făcută una cu pământul în așa fel ca să nu rămână nici cea mai mică urmă din aceasta (*vide* Groza, 1998, p. 31; *Relazioni*, II, p. 427 (*non vide*)).

¹⁰³ *The commander of the frontier force, Captain Ungher ...* (Stoye, 1994, p. 210); *sargente maggiore Ungher* (*Relazioni*, II, p. 482). Numele apare sub formele *Ungher / Ungar*.

¹⁰⁴ conform scrisorii adresată împăratului de către Marsigli din *campo di Bistra*, la 14 marzo 1701 (*Relazioni*, II, p. 484).

¹⁰⁵ ... *levelling the earthworks and taking down the walls ...* (Stoye, 1994, p. 210).

¹⁰⁶ *Relazioni*, II, p. 509.

¹⁰⁷ **Johann Christoph MÜLLER** [* 15.03.1673, Vorstadt Wöhrd bei Nürnberg; † 21.06.1721, Wien]; matematician și cartograf german, *Genie-Offizier (Ingenieurhauptmann)* în armata habsburgică. După studii umanistice, devine ucenicul lui Georg Christoph EIMMART, *cel tânăr* [* 1638; † 1705] pentru 4 ani. Eimmart îl recomandă pe Müller lui Luigi Ferdinando MARSIGLI iar acesta îl angajează drept secretar și cartograf personal (martie 1696 – 8.01.1704) (Stoye, 1994, pp. 135–137, 153, 241). Lucrările sale sunt importante pentru că se bazează pe observații și măsurători directe.

¹⁰⁸ [*Johann Christoph*] *Muller made careful drawings of places like Lugo, Faget and Mehadia both before and after demolition* (Stoye, 1994, p. 211). Nu există niciun motiv să credem că planurile fortificațiilor de la *Arad, Lippa/Lipova, Vepries, Zsidóvár/Jdioara, Karánsebes, Egris, Bogcsán/Bocșa și Versetz/Vârșeț* nu au fost realizate tot de Müller (Deák, 2005, p. [26]). Din contra, indiciile pe care le avem conduc spre el.

¹⁰⁹ Marsigli a trecut prin Arad, Lipova, *Vepries*, Făget, Caransebeș, Lugoj, Mehadia. Cercetări viitoare poate vor clarifica dacă el a ajuns și la Bocșa, Jdioara, Ezeriș, Vârșeț.

¹¹⁰ ori *nominata et non munita*? (*vide infra* nota 112*). Dar *Egris* nu este *nominata* în art. II al Tratatului de pace de la Karlowitz.

¹¹¹ și am dificultăți în a descifra ce înțelegea în acest context Marsigli prin acest cuvânt.

aceasta și afirmă că aici este nevoie doar de 2–3 zile de muncă¹¹² pentru distrugerea ei de către Haidones¹¹³. Într-un raport, datat *Dal campo di Bistra, 14 di marzo 1701*, adresat împăratului Leopold I, el scrie că *Șanțul de la Egres va fi în curând distrus*¹¹⁴. Deci, știm că acest *Monumentum* de la Egres/ Egris era un simplu *șant*¹¹⁵, care putea fi umplut foarte rapid. Nu cred că se poate exclude posibilitatea ca această fortificație să fi fost realizată de către forțele imperiale¹¹⁶ la sfârșitul secolului al XVII¹¹⁷.

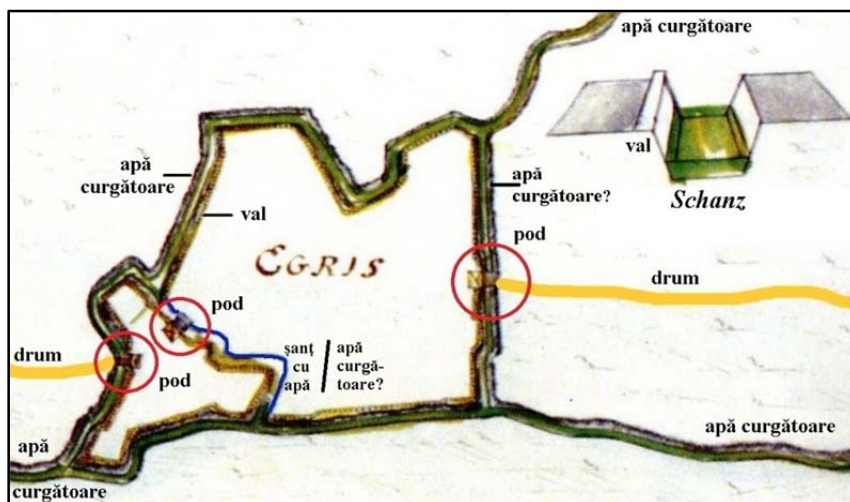

Fig. 14. Egris – J. Ch. Müller, 1701 (prelucrat)

¹¹² *Primo qualiter in hac dependentia[de Caransebes] munita, et in Instrumento. Pacis secundo Articulo innominata, tamen sub hic annexa clausula Generali. Et qualiscunque alius similis locus reperitur (subliniere Marsigli -n.m.).*

Contenta, e contra etiam munita, et hocce articulo nominata (i.e. Pacis secundo Articulo -n.m.); partim etiam innominata, et in munita, partim nominata et non munita loca inveniantur; ea sunt monumentum Egres (sb.m.), et Sidovar (! -n.m.), ista vero solum Caransebes, innominata, et non munita, Mehadia, Bochza, Faczet, Lugos, et Kimin, ultima vero Lugos solum. De omnibus his Faczet, Lugos, et Mehadia, mediante Domini Supremi vigiliarum magistri [Ungher] impensa laudabili diligentia ad obsequendum meae sub 4 Decembris praeter lapsi, et 21 Ianuarii currentis anni eidem communicatae instructioni secundum Suae Caesareae Maiestatis clementissimam intentionem, defacto totaliter demolita sunt.*

Simile spero secundum Dominorum Officialium et cuniculariorum mihi patefactam relationem per supremi Vigiliarum Magistri [Ungher] sedulam ordinationem tenore meae sub 21 Ianuarii [1701] ipsi transmissae ordinantie cum Sidovar subsequi: quominus inter paucos dies cum Bochza, ubi actualiter laboratur, prout sub eodem dato mea eidem extradita ordinantio sonat; Monumentum Egres est labor duorum aut trium dierum (sb.m.), ubi peracta demolitione Bochzae auxilio in praefata Bochza super hoc monumento laborantium quam primum Haidonum inchoabitur.

Ad demolitiem Caransebes ... (scrisoare către Ungher¹⁰³, datată Ad Pistram 6^a Martii 1701; Relazioni, II, pp. 509–511; p. 509).

* fraza confuză este oare bine editată de către Raffaella GHERARDI? Marsigli nu putea susține că cetatea Lugojuului, de exemplu, este *innominata, et non munita* în condițiile în care articolul doi al tratatului de la Karlowitz prevedea expres demantelarea ei și aici existau fortificații serioase pe care le cunoștea foarte bine (vide Kisari Balla, 2005, p. 186/301: 37. *Lugos – Lugos*). În orice caz, *Egres* este *non munita* în ambele situații posibile oferite de înțelegerea textului.

¹¹³ haiduci mercenari; zsoldos hajdúk (l.m.).

¹¹⁴ *La demolizione di Mehadia è già stata ridotta nella sua perfezione ... Sidovar è quasi tutto distrutto ... Bochza è già molto avanzata nella sua demolizione, e a Caransebes vigorosamente si lavora. Il Schanz di Egres sarà presto ruinato (sb.m.). Per Versecz ... (Relazioni, II, pp. 482–487; p. 487).*

¹¹⁵ și Visconti folosește pe harta sa din 1699 un semn grafic diferit de cele utilizate pentru Szydouar, Bokcsa ori Lugos, Karansebes iar pe harta *oficinei marsigliene* apare, într-o secțiune lămuritoare, și cum arată acest Schanz (Fig. 11, 14).

¹¹⁶ la Egris nu poate fi vorba de o palancă otomană, tip de fortificație bine cunoscut de L. F. Marsigli și J. Ch. Müller (vide Marsigli, 1972, Tom. II, p. 135, *Planche XXXVII*).

Într-un document din anul 1556, autoritățile habsburgice menționează 262 de locații, care au ajuns în mâinile otomanilor în perioada 1526–156. Între acestea, la poziția 253, se află și *Egres* (Pálffy, 2011, p. 194: 253. *Egres*). La pozițiile 250 și 251 din listă se află Făget și Jdioara (*Ibidem*, p. 193).

¹¹⁷ În vara anului 1688, trupele imperiale cuceresc zona din jurul localităților Lugoș și Caransebeș. În următorii zece ani regiunea a fost aproape un continuu teatru de război de uzură, schimbându-și stăpânul de câteva ori.

În **concluzie**¹¹⁸, fortificațiile bănățene supuse demolării în urma tratatului de la Karlowitz¹¹⁹ au fost desenate de către Johann Christoph MÜLLER, în perioada septembrie 1700 – martie 1701, ocazie cu care acesta a immortalizat și o fortificare cu șanț la Ezeriș (jud. Caraș-Severin), care a fost distrusă în primăvara anului 1701.

BIBLIOGRAFIE

- Binder, 1970 Pavel BINDER, *Lista localităților din Banat de la sfârșitul secolului al XVII-lea*, În: *Studii de istorie a Banatului*, Vol. II (1970), Universitatea din Timișoara, pp. [61]–68.
- Borovszky, 1897 BOROVSKY Samu, *Csanád vármegye története 1715-ig*, A Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottságának megbízásából irta ..., Második Kötet. *A vármegye részletes története. Térkép-melléklettel*, Budapest, 1897, A Magyar Tudományos Akadémia Palotájában, HORNYÁNSZKY Viktor sajtója, XI + 647 pg. + 1 kihajtható térkép.
- Deák, 2005 DEÁK Antal András, *Térképek a félhold árnyékából / Carte geografice dall'ombra della mezzaluna / Landkarten aus dem Schatten des Halbmondes / Maps from under the shadow of the crescent moon*, Duna Múzeum, Esztergom, 2006, 436 pg. + 1 CD-ROM (*editio princeps*, 2005, Vizügyi Múzeum Levéltár és Könyvgyűjtemény), ISBN 9630605724; *The Manuscript maps of L. F. Marsigli and J. C. Müller*, 40 pg., on-line <http://www.dunamuzeum.hu/public/deaka/felholdangol.pdf> (consultat).
- Dudaș et alii, 2004 Vasile DUDAȘ (coordonator), Ioan HAȚEGAN, Sorin BERGHIAN, Constantin C. GOMBOȘ, Mariana CERNICOVA [et alii], *Din cronologia județului Timiș*, Ed. Marineasa, Timișoara, 2004 (Ediția a 2-a, Ed. Orizonturi universitare, Timișoara, 2006, 362 pg.), 516 pg., ISBN 973-631-134-1.
- Frati, 1928 Lodovico FRATI, *Catalogo dei manoscritti di Luigi Ferdinando Marsili conservati nella Biblioteca Universitaria di Bologna*, În: *La Bibliofilia*, nr. 27–30, 1925–'28; publicat în volum cu același titlu: Firenze, 1928.
- Groza, 1998 Liviu GROZA, *Restituiri istorice*, vol. 6: *Tratatele de pace austro-otomane și Culoarul Timiș - Cerna*, Editura "Dacia Europa Nova", Lugoj, 1998.
- Hațegan, 2005 Ioan HAȚEGAN, *Cronologia Banatului*, Vol. II. *Partea 2: Vilayetul de Timișoara: 1552–1716 [Repere cronologice, selecție de texte și date]*, Academia Română, Filiala Timișoara, Institutul de Cercetări Socio-Umane „Titu Maiorescu”, Bibliotheca Banatica, Seria Historia, Editurile Banatul și Artpress, Timișoara, 2005, ISBN 973-7836-56-1, ISBN 973-971 21-6-9, ISBN 973-7836-54-5.
- HKA Arhivele Naționale ale României, Colecția de Microfilme, Microfilme Austria, Österreichisches Staatsarchiv - Wien. Finanz- und Hofkammerarchiv. Hofkammerarchiv, Rola nr. ..., Cadrul nr. ...
- Jebelean, 2009 Florea JEBELEAN, *Igrış. Monografie (dedicată aniversării a 830 ani de la prima atestare documentară)*, Colecția Clio, Ed. Mirton, Timișoara, 2009 (s-a consultat ediția electronică, 4.02.2011, on-line <http://www.banaterra.eu/romana/jebelean-florea-igris-mono-grafie>), 272 pg., ISBN 978-973-52-0679-6.
- Ilieșiu, 2011 Nicolae ILIEȘIU, *Monografia istorică a Banatului: județul Caraș*, Studiu introductiv, ediție și note Dumitru ȚICU, Indice toponimic Minodora DAMIAN, Restituiri istoriografice, Muzeul Banatului Montan Reșița, Ed. Mica Valahie, București, 2011, 425 pg., ISBN 978-606-8304-39-7.
- Káldy-Nagy, 2000 KÁLDY-NAGY Gyula, *A csanádi szandzsák 1567. és 1579. évi összeírása*, Dél-Alföldi Évszázadok, 15, Szeged, 2000, 284 pg., ISBN 963 7237 38 0.
- Kisari Balla, 2005 KISARI BALLA György, *Marsigli tábornok térképei / La mappe del generale Marsigli*, Budapest, 2005, Kanizsai Nyomda Kft., 540 pg., ISBN 963 460 761 6 (majoritatea hărțile reproduse sunt manuscrise. Excepție fac cele cu nr. 161–227, pp. 420–486).
- Luca, 2010 Sabin Adrian LUCA, *Descoperiri arheologice din Banatul românesc - Repertoriu* -, ediția a doua, revăzută și adăugită, Bibliotheca Brvkenthal XLVI, Muzeul Național Brukenthal, Sibiu, Editura Altip S.A. - Alba Iulia, 2010, 344 pg., ISBN 978-973-117-261-3.

¹¹⁸ scopul acestui studiu este limitat; am dorit doar clarificarea aserțiunii în anul 1697, L. F. Marsigli a desenat planul fortificației medievale de la Igrış.

¹¹⁹ Szeged, Cenad, Lipova, Vepries, Făget, Lugoj, Jdioara, Caransebeș, Egris, Bocșa, Mehadia și Vârșeț.

- Marsigli, 1972 Luigi Ferdinando MARSIGLI, *Stato Militaire dell' Imperio Ottomanno*, Einführung Manfred KRAMER, Register Richard F. KREUTEL, Akademische Druck - u. Verlagsanstalt, Graz (Austria), 1972 (*editio princeps, L'etat militaire de l'empire ottoman, ses progres et sa decadence*, A La Haye, A Amsterdam, 1732), Tom I–II, XXXIV + 151, XVI + 199 pg., ISBN 3-201-00769-2.
- Monografie, 2006 *Ezeriș - trecut și prezent. Studiu monografic (ms)*, Ezeriș, 2006, 80 pg., on-line <http://www.banaterra.eu/romana/node/1289>
- Móré Heitel, 2010 Suzana MÓRÉ HEITEL, *Începuturile artei medievale în bazinul inferior al Mureșului*, Ed. Excelsior Art, Timișoara, 2010, ISBN 978-973-592-242-9.
- Munteanu-Dumitriu, 1988 Luminița MUNTEANU-DUMITRIU, *Itinerare arheologice bănațene*, Ed. Sport-Turism, București, 1988, 166 pg.
- Pálffy, 2011 PÁLFFY Géza, *Egy rendkívüli forrás a magyar politikai elit 16. századi földrajzi ismereitéről. Az 1526 és 1556 között török kézbe került magyarországi városok, várak és kastélyok összeírása a Német-római Birodalom rendjei számára*, În: *Várak nyomában. Tanulmányok a 60 éves Feld István tiszteletére*, Szerk. Terei György – Kovács Gyöngyi – Domokos György – Miklós Zsuzsa – Mordovin Maxim, Castrum Bene Egyesület–Civertan Grafikai Stúdió, Budapest, 2011, 330 pg., ISBN 9789630824859, 963082485X; pp. 177–194.
- Pesty, 1884 PESTY Frigyes, *Krassó vármegye története*, Második Kötet. (Első Rész.), Krassó-Szörény Vármegye Közönsége, Budapest, Athenaeum, 1884, 349 pg.
- Popa-Lisseanu, 1935 Rogerius, *Carmen miserabile / Cântecul de jale*, În: *Fontes Historiae daco-romanorum / Izvoarele Istoriei Românilor*, vol. V., G[heorghe]. POPA-LISSEANU (trad.), București, 1935, 103 pg.
- Relazioni Luigi Ferdinando MARSILI, *Relazioni dei confini della Croazia e della Transilvania a sua Maestà Cesarea (1699-1701)*, a cura di Raffaella GHERARDI, 2 volume (vol. I: 1699, 273 pg.; vol. II: 1700-1701, 259 pg.), Modena, Mucchi Editore, 1986, ISBN 88-7000-086-9.
- Rusu, 2000 Adrian A. RUSU, *Arad és Temes megye középkori erődítményei*, În: *A középkori Dél-Alföld és Szer*, KOLLÁR Tibor, BARDOLY István, LÖVEI Pál, TAKÁCS Imre, VERŐ Mária (eds), *Dél-Alföldi Évszázadok*, 13, Csongrád Megyei Levéltár, Szeged, 2000 (Elektronikus megjelenítés: NKÖEOK Szerkesztőség, 2007), ISBN 963-7237-45-3, ISSN 0237-4587; on-line http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/megyek_oroksege/Csongrad_megye/pages/Kozepkori_del_alfold_es_szer/022_arad_es_temes_megye_kozepkori.html
- Rusu, 2000b Adrian Andrei RUSU (coordonator), Nicolae SABĂU, Ileana BURNICIOIU, Ioan Vasile LEB, Mária MARKÓ LUPESCU, *Dicționarul mănăstirilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2000, 286 pg., ISBN 973-8095-70-0.
- Rusu, 2005 Adrian Andrei RUSU, *Castelarea Carpatică. Fortificații și cetăți din Transilvania și teritoriile învecinate (sec. XIII-XIV)*, Ed. Mega, Cluj-Napoca, 2005, 653 pg. + [1] CD, ISBN 973-7867-27-0.
- Sebestyén, 1984 Gheorghe SEBESTYÉN, *Unele cetăți ale Banatului și desenele lui L. F. Marsigli*, În: *Revista muzeelor și monumentelor. Monumente istorice și de artă*, An XV (1984), nr. 1, București, pp. 41–49.
- Stoye, 1994 John STOYE, *Marsigli's Europe, 1680-1730: the life and times of Luigi Ferdinando Marsigli, soldier and virtuoso*, Yale University Press, New Haven & London, 1994, 356 pg., ISBN 0300055420.
- Țicu, 2007 Dumitru ȚICU, *Geografia eclesiastică a Banatului medieval*, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2007, 264 pg., ISBN 978-973-610-606-4 282.
- Țicu, 2009 Dumitru ȚICU, *Cetăți medievale din Banat / Medieval fortifications in Banat*, Seria Repertorii, Muzeul Banatului Montan, Ed. Cosmopolitan-Art, Timișoara, 2009, 157 pg., ISBN 978-973-8903-64-7.
- Veress, 1906 VERESS Endre, *A bologna Marsigli-iratok magyar vonatkozásai (Marsigli egykorú arczképével)*, Különlenyomat a »Magyar Könyvszemle« 1906. évi folyamából [2. szám, pp. [109]–130: *Első közlemény*; 3. szám, pp. [211]–231: *Második, befejező közlemény*], Budapest, Az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-T. Nyomása, 1906, 44 pg.; p. 8–9.
- Vistai *Tekintő - Erdélyi helynévkönyv*, Adattári tallózásból összehozta VISTAI András János, Első kötet (A–H), pp. 1–439.